

Isät kuolivat kapinassa – miten lapsista huolehdittiin?

Suomen Sosiaalidemokratissa julkaistiin 4.12.1918 etusivulla ilmoitus, jossa ruoveteläinen nuori aviopari, Lahja ja Lyydia Rantala kertovat, kuinka vankileiriltä päässeen isän iloksi heille oli syntynyt poika, jolle oli annettu nimeksi Varma Kosto.¹ Samana päivänä Kerttu, Iina ja Aili Ahonen astuivat vasta perustetun Väärinmajan lastenkodin kynnyksen yli. Heidän äitinsä oli kuollut pilkkukuumeseen keväällä, ja isä – renki Herman Ahonen – oli ammuttu Mannisen talon aitan portaille 19.3.1918. Perheeseen jäi kuusi täysorpoa lasta.² Varma Koston isä oli selviytynyt sodasta, mutta Ahosen tytöt kuuluivat suureen ruoveteläisten punaorpojen joukkoon, joiden isä oli kaatunut tai ammuttu ”kapinassa” tai kuollut nälkään tai sairauteen sodan jälkeen vankileirillä. Artikkelissani selvitän, kuinka suuri punaorpojen joukko Ruovedellä oli, ja miten pohjoishämäläisessä maalaispitäjässä kohdeltiin sodan jälkeen häviäjäsapuolen leskiä ja lapsia. Samalla tarkastelen, miten Ruoveden kunta selviytyi ilman riittävää toimeentuloa jääneiden alaikäisten lasten huoltamisesta, millaista apua Ruoveden kunta pystyi punaleskille ja heidän lapsilleen tarjoamaan ja miten kunta onnistui ratkaisuisaan.

Vuoden 1918 sota ja sen seuraukset koskettivat kansalaisia hyvin eri tavoin eri puolilla maata. Naapurikunnissa tai jopa kuntarajojen sisäpuolella eri kylissä sota merkitsi eri ihmisille hyvin eri asioita.³ Myös sodan seurauksena turvattomiksi jääneiden lasten lukumäärä jakautui hyvin epätasaisesti sekä koko maassa että pahimmin sodan jalkoihin jääneessä eteläisessä Suomessa.⁴ Otan artikkelissani kantaa koko Suomen punaorpojen lukumäärästä

Syntymäilmoitus Suomen Sosialidemokraatissa 4.12.1918.

kertovien lähteiden tulkintaan. Sosiaalihan-
nallisia ohjeita isättömiksi jääneiden lasten huoltamisesta, mutta
kunnat päättivät itsenäisesti toimintamalleistaan. Kerron seuraava-
vassa, miten valtakunnalliset toimintamallit välittyivät paikallis-
tasolle ja kuinka ohjeita sovellettiin. Osoitan, millainen merkitys
sosiaalihan-
nallisuuden ohjeiden noudattamisella ja valvonnalla oli
häviäjäsapuolen lasten kohteluun. Pyrin osoittamaan, miten
sosiaalihan-
nallisuuden valvonta ja paikkakunnan työläisemmistö-
nen kunnallisvalta johtivat sodan häviäjäsapuolen jälkeläisten
asialliseen kohteluun paikallisella tasolla.

Ruovesi valikoitui tutkimuskohteeksi poikkeuksellisen suuren
punaorpomääränsä vuoksi. Suomen Sotaorvot-tilaston (1919)
mukaan suurimmat sotaorpojen lukumäärät kunnittain vaihteli-
vat Helsingin 847:n ja Ruoveden 200:n välillä. Hämäläisten kun-
tien joukossa Ruovesi sijoittui neljänneksi, sillä tilaston mukaan
eniten orpoja jäi Tammelan eli Forssan (341) ja Urjalan (222)
maalaiskuntiin sekä Tampereen kaupunkiin (383).⁵ Etelähämä-
läisissä pitäjissä orpojen lukumäärä kohosi korkealle, sillä siellä
valkoiset kostivat punaisten sodanaikaisia veritekoja ankaralla

kädellä vielä sodan jälkeenkin.⁶ Ruovedellä sekä punainen että valkoinen terrori jäi vähäiseksi,⁷ mutta Ruovesi menetti sodan seurauksena sekä absoluuttisesti että suhteellisesti suuren määrän nuoria ja työikäisiä miehiä, joista lähes kolmasosa oli perheellisiä. Ruoveteläisten kohtaloksi koituivat vankileirit, joilla menehtyi yhteensä 214 punakaartilasta. Heistä ammuttiin varmasti 12, muut menehtyivät sairauksiin ja aliravitsemukseen.⁸ Vuoden 1918 sodassa tai sodan seurauksena kuoli yhteensä 332 ruoveteläistä, joista punaisia oli 312.⁹

Ongelmien laajuus sekä kunkin paikallisyhteisön sotaa edeltävät ja sodanaikaiset tapahtumat vaikuttivat tapaan, jolla hävinneen osapuolen perheitä kunnissa sodan jälkeen kohdeltiin. Esitän millaisia paikkakuntaakohtaisia eroja orpolasten kohtelussa voidaan havaita, vertaamalla Ruoveden kunnan toimenpiteitä läheisen ja monilta lähtökohdiltaan samankaltaisen Jämsän kunnan toimenpiteisiin.¹⁰ Paikallishistoriallinen tutkimus on tärkeää, sillä vaikka vuoden 1918 sodan jälkeen Suomesta ryhdyttiin rakentamaan modernia kansalaisyhteiskuntaa, ja valtion muodostuminen, kansakunnan synty ja demokratisoituminen olivat punaorpohuollon taustalla kulkeva suuri kertomus, ei paikallisten yhteisöjen muokkausvoimaa pidä aliarvioida.¹¹ Kunnallisuusdistus demokratisoi paikallishallintoa ja kansalaisten tahto näkyi päätöksenteossa erityisesti maaseudulla.¹² Vaikka valtakunnallisesti sosiaalihuollon ohjeiden mukainen punaorpohuolto pyrittiin järjestämään valkoisten voittajien ideologian mukaisesti, esimerkiksi Ruovedellä päätökset teki sosiaalidemokraattienemmistöinen kunnanvaltuusto. Ennen sotaa kunnassa vallinnut laaja vasemmistokannatus toi sodan häviöjääosapuolelle valtaa kunnallisessa päätöksenteossa myös sodan jälkeen.

Aikaisempi tutkimus

Vuoden 1918 sodan syitä, sotatapahtumia ja sodan seurauksia on tutkittu perinpohjaisesti. Punaorpojen kohtaloita tutkiessani olen käyttänyt pääasiallisena kirjallisuuslähteenä Mervi Kaar-

nisen teosta *Punaorvot* (2008). Kaarninen on tutkinut silloisen sosiaalihuollon virkamiesten, erilaisten järjestöjen sekä yksityisten henkilöiden näkemyksiä punaorpo-ongelman ratkaisemiseksi, heidän osallisuuttaan punaorpojen huollon järjestämiseen sekä varsinaista punaorpohuoltoa. Valtakunnallisten ratkaisujen lisäksi Kaarninen kuvaa tamperelaisten punaorpojen henkilökohtaisia kokemuksia sekä myöhempiä elämänvaiheita.¹³ Kaarninen on myös pohtinut heti sodan jälkeen toimeenpannun sotaorpojen kokonaismäärän selvitystyön ongelmia.¹⁴

Ruoveteläisen paikallisyhteisön sotakokemuksia ovat tutkineet sekä Tuomas Hoppu¹⁵ että Petteri Systä.¹⁶ He ovat selvittäneet sotaan osallistuneiden miesten vaiheita sekä sotatapahtumien että jälkiselvittelyjen aikana, mutta ruoveteläisten naisten ja lasten kohtaloista tutkimukset kertovat hyvin vähän. Puuttuvat tiedot herättivät oman kiinnostukseni ruoveteläisten punaleskien ja heidän lastensa kohtaloihin. Historioitsija Anne Ollilan mukaan mahdollisimman monipuolisen tulkinnan rakentamiseksi on huomioitava kaikkien toimijoiden osallisuus. Monien muiden tekijöiden ohella tutkittavien henkilöiden sukupuoli, ikä ja sosiaalinen asema vaikuttavat tutkittavien kohtaamaan todellisuuteen, joten menneisyyden moniäänisyyden esille tuominen on tärkeää.¹⁷

Vaikka vuoden 1918 sota kuuluu Suomen historian tutkituimpiin ajanjaksoihin, kansallisen tason tulkinnat eivät kerro tarpeeksi paikallisen tason eroavaisuuksista.¹⁸ Monet tutkijat ovatkin etsineet vastauksia erityisesti paikallisesti kiinnostaviin kysymyksiin. Katja Heiska on selvittänyt punaorpojen integrointia paikallisyhteisöön sodanjälkeisessä Jämsässä. Hän esittelee Jämsän oman mallin, jonka mukaan punaorvoista huolehdittiin paikallisin voimin ilman sosiaalihuollon valvontaa. Mallin perusteeksi Heiska esittää Jämsän päättäjien halun salata punaorpotilanne paikkakunnan laajan valkoisen terrorin vuoksi.¹⁹ Vertaan tässä artikkelissa Ruoveden kunnan toimenpiteitä Heiskan esittelemään Jämsän malliin.

Pilvi Orasuo on selvittänyt punaorpojen perhetaustan vaikutusta Kuopion kaupungin avustustoimenpiteisiin. Kuopiossa

avustettiin enimmillään vain 15 punaorpopperhettä, joten kaupungin tilanne ei ole vertailukelpoinen Ruoveden kunnan tilanteen kanssa. Orasuo tutki myös, miten ryhmän koko vaikutti punaorpoihin suhtautumiseen.²⁰ Kaarnisen mukaan erityisesti pienillä paikkakunnilla lapset kantoivat punaorvon leimaa vielä vuosia sodan jälkeen.²¹ Heiskan mukaan punaorpojen suuri määrä paikkakunnalla johti siihen, että punaorvot määriteltiin omaksi marginaaliryhmäkseen.²² Orasuon mielestä ryhmän pienuudella oli sama vaikutus.²³ Oma esitykseni on, että punaorpojen suuresta määrästä huolimatta – tai nimenomaan siitä syystä – punaisten perheet tai punaorvot eivät Ruovedellä muodostaneet yhteiskunnallista erityisryhmää, vaan he kuuluivat paikallisyhteisöön sen luonnollisena osana.

Aineisto ja menetelmät

Sotaorpojen lukumäärän selvittämiseen olen käyttänyt sekä *Sosiaalisen Aikakauskirjan* artikkeleita vuosilta 1919 ja 1920 että moniin lähdeaineistoihin perustuvaa Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokantaa. Jo 1919 ilmestyneessä sosiaalihallituksen tilasto-osaston selonteossa epäillään, että sodan seurauksena turvattomaksi jääneiden lasten lukumäärä oli paljon suurempi, kuin sosiaalihallitukselle ilmoitetut luvut osoittivat.²⁴ Tilasto on kuitenkin ainoa käytettävissä oleva alkuperäislähde, joka kertoo sotaorpojen kokonaismäärän, joten sodan seurauksia selvittäneiden tutkimusten²⁵ mukaan sotaorpojen lukumääräksi esitetään edelleen 14 145. Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokantaan pyrittiin keräämään tiedot sodan seurauksena surmansa saaneiden perheistä. Lähdeaineisto on monipuolinen, mutta tietokanta on puutteellinen. Tätä artikkelia varten olen laskenut Suomen sotasurmat-tietokannasta suurimmat vuonna 1919 seurakunnittain ilmoitetut sotaorpojen lukumäärät uudelleen ja verrannut lukuja vuoden 1919 tilastoon.

Punaorpojen valtakunnallisten ja virallisten huolto- ja kasvatuseräiden päälähteenä olen käyttänyt sosiaalihallituksen

julkaisemaa *Huoltaja*-lehden vuosien 1919–1924 vuosikertoja. Lehti toimi sosiaalihallituksen virallisena tiedotuskanavana, ja se julkaisi lähes jokaisessa numerossaan punaorpojen huoltoon liittyviä määräyksiä ja ohjeita. Sodan jälkeen lehden toimituskunnan muodostivat Ester Hällström, Väinö Juusela sekä Bruno Sarlin. He toimivat aktiivisesti sekä sosiaalihallituksen asettamassa Kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomiteassa, jonka tehtävänä oli suunnitella turvattomiksi jääneiden lasten huoltoa että varsinaisessa käytännön työssä köyhäinhoidon tarkastajina. *Huoltaja*-lehti julkaisi Vuoden 1918 sodan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitean komiteamietinnön²⁶, jonka mukaan punaorpohuolto kunnissa järjestettiin.

Paikallisista punaorpo-ongelman ratkaisukeinoista sekä kuntien taloudellisesta tilanteesta kertovat Ruoveden ja Jämsän kunnanvaltuustojen pöytäkirjat, vuosien 1918–1924 kunnalliskertomukset²⁷ sekä lastenkotien ja köyhäinhoitolautakuntien arkistot. Ruoveden kunnan ja sosiaalihallituksen välinen punaorpohuoltoa koskeva kirjeenvaihto valaisee valtakunnallisten ohjeiden ja määräysten siirtymistä paikkakunnalle. Ruoveden paikallishistoriateoksessa²⁸ kuvaillaan seikkaperäisesti kunnan taloudellista kehitystä, poliittisia suhteita sekä köyhäinhoitoviranomaisten toimia.

Arkistoaineiston käyttöä historiantutkimuksessa säätelevät arkistotietolaki, laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta sekä henkilötietolaki. Historiantutkimus saattaa rikkoa myös tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuutta ja tutkittavien suostumusta koskevia periaatteita. Alle sata vuotta vanhojen henkilörekisterien käyttö on luvanvaraista. Henkilötietolain mukaan henkilön poliittista vakaumusta sekä häneen mahdollisesti kohdistettuja sosiaalihuollon toimenpiteitä koskeva tieto on tutkimuskäytön ulkopuolella kokonaan kiellettyä. Päävastuu tutkimusetiikasta on aina tutkijalla; miten hän käsittelee käyttämiään aineistoja ja millä tavoin hän tutkimuskohteistaan kirjoittaa.²⁹ Tutkimuksessani punaorpojen isät ja muut sodassa kuolleet sukulaiset esiintyivät oikeilla nimillään. Sotatoimien seurauksena menehtyneiden punakaartilaisten nimet ovat jo vuosia olleet

julkisia Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokannassa, joten heidän nimiensä salaamisesta ei olisi mitään hyötyä. Ruovedellä elää lukuisia punakaartilaiden jälkeläisiä monessa sukupolvessa, joten päädyin salaamaan leskien ja lasten nimet heidän yksityisyyttään kunnioittaakseni.

Alistetussa asemassa tai yhteiskunnan marginaalissa elävään väestöosan sosiaalihistorialliseen tutkimukseen liitetään usein mikrohistoriallinen lähestymistapa, jossa tutkitaan ajallisesti tai alueellisesti rajattuja ilmiöitä tai ihmisjoukkoja, jolloin on mahdollisuus saada tietoa myös virallisen historiankirjoituksen ulkopuolelle jääneistä ilmiöistä.³⁰ Huolena ei pidetä enää tutkittavien ilmiöiden yleistettävyyttä, vaan tarkoituksena on yksittäistapauksien avulla avata näkökulma tutkittavaan aikakauteen, muutosprosessiin tai ihmisten elinehtoihin. Tarkasti rajatun aineiston perusteella on mahdollista pohtia suurempia kysymyksiä tai tulintoja kyseisestä aikakaudesta.³¹ Mikrohistoriallinen tutkimusote keskittyy tällaisten suppeampien tutkimuskohteiden tai yksittäisten ihmisten tai ihmisryhmien tarkasteluun.

Mikään pieni ja paikallinen ei ole mikroa luonnostaan eikä mikron ja makron välinen suhde merkitse toimijan ja rakenteen tai yksilön ja yhteiskunnan välistä vastakkaista suhdetta, vaan makro viittaa rakenteisiin, joissa institutionalisoituneet säännöt ja ohjeet sekä toimijoiden omaksumat käytännöt pätevät laajalla alueella.³² Mikron ajatellaan sopivan rajoitettuun aikaan ja tilaan, sillä mikrohistoria rajaa tutkimuskohteen poikkeavalla tavalla. Pienen paikallisyhteisön tutkimus ei ole automaattisesti mikrohistoriallista tutkimusta, sillä mikrohistoria kyseenalaistaa paikallisen ja yleisen suhteen ja keskittyy erikoiseen tai poikkeukselliseen ilmiöön, joka tuo esiin jotain uutta tyyppillisinä pidettyihin normeihin tai ajatusmalleihin. Mikro- ja makrosuhteen spatiaalisuutta korostetaan muuttamalla tutkimuksen mittakaavaa tarkastelemaan alaltaan pienempää ilmiötä.³³ Suuri määrä punaorpoja loi sekä Ruovedellä että Jämsässä erikoisen poikkeustilan kunnalliseen köyhäinhuoltoon. Ruovedellä noudatettiin sosiaalihuollituksen ohjeita ja valtakunnallisia käytäntöjä. Jämsässä ongelman salaamiseksi kehitettiin kotikutoinen ratkaisumalli, joka poik-

kesi monen muun kunnan käytännöistä. Tutkimuskohteena olevat kunnat tulkitsivat valtakunnallisia ohjeita kumpikin omalla tavallaan.

Vaikea punaorpo-ongelma muistutti aikalaisia sodasta

Aluksi viranomaiset käyttivät kaikista sodan seurauksena turvatomiksi jääneistä lapsista nimitystä sotaorpo, mutta melko pian nimitys jäi tarkoittamaan vain punaisen puolen ilman huoltajaa jääneitä lapsia, punaorpoja.³⁴ Vaikka monella lapsella oli toinen vanhemmista – yleensä äiti – elossa, orpous määriteltiin taloudellisin perustein, joten huoltajan kykyä huolehtia lapsestaan korostettiin.³⁵ Isättömiä lapsia nimitettiin orvoiksi, sillä vuoden 1898 holhouslain ja ajan ajattelutavan mukaisesti alaikäisen lapsen holhooja oli hänen isänsä. Vasta vuoden 1930 avioliittolaki tunnusti äidin oikeuden omiin lapsiinsa.³⁶ Sotaorvot määriteltiin alle 15-vuotiaiksi, turvatomiksi jääneiksi lapsiksi, joiden isä tai muu huoltaja oli sodan vuoksi tavalla tai toisella joko menettänyt henkensä, kadonnut tai tullut raajarikoksi.³⁷ Määritelmästä pidettiin huolto- ja avustuspäätöksiä tehtäessä tiukasti kiinni, ja lesket veloitettiin todistamaan miehensä osallisuus ”kapinaan”.

Punaorpojen suuri määrä muodosti eniten sodasta kärsineissä paikallisyhteisöissä sosiaalisen, taloudellisen, poliittisen sekä moraalisen ongelman. Maaseudun punaorpoperheiden isät olivat pääasiassa maataloustyöväkeä eli tilattomia, joiden enemmistö ei normaalioloissakaan tullut taloudellisesti riittävän hyvin toimeen.³⁸ Sodan jälkeen köyhyys lisääntyi siellä, missä siitä kärsittiin jo ennestään. Etenkin maaseudun työväestö joutui köyhäinhoidon avustusten varaan, ja 73 % punaorpoperheistä luokiteltiin köyhiksi.³⁹ Pohjoishämäläisessä maaseutupitäjässä vuosisadan alussa köyhyyteen johtava katastrofi oli perheen elättäjän menettäminen, joten isättömiksi jääneiden lasten suuri määrä mullisti Ruoveden kunnan köyhäinhoidon moneksi vuodeksi.

Poliittinen ongelma syntyi huoltokomitean esittämän ratkaisumallin myötä, jonka mukaan ensisijaisena tavoitteena oli erottaa

punaisten ja valkoisten orpolasten huolto huoltajan poliittisen vakaumuksen perusteella. Voittajaosapuolen orpolasten huolto ratkaistiin kirkon ja valtion tuella leskeneläkkeellä, kun taas punaleskiltä evättiin oikeus eläkkeeseen, ja punaorpojen huolto jäi kuntien köyhäinhoidon tuen varaan. Näin syntyi poliittisiin perusteisiin kaksi juridisesti eriarvoista orpolapsiryhmää.⁴⁰

Valtakunnallisesti ongelman ratkaisuun vaikuttivat sekä kansallisen yhtenäisyyden että voittajaosapuolen valkoisen identiteetin vahvistaminen, joten punaorpokysymyksestä tuli myös moraalinen ongelma. Tavoitteena oli torjua hävinneen osapuolen taholta pelättävissä oleva kommunismin uhka ja työväenliikkeen uusi nousu. Ongelma ratkaistiin sosiaalisen kontrollin ja tavoitteisiin sopivan kasvatuksen keinoin. Köyhäinhuolautakunnat ryhtyivät valvomaan punaleskien kykyä kasvattaa lapsiaan, ja holhouslautakunnat veloitettiin etsimään punaorvoille valkoisen voittajavallan kannalta sopivia huoltajia. Näin punalesket joutuivat julkisen vallan kontrollin alaisiksi. Heitä kohdeltiin vajaanvaltaisina, joiden asuinpaikan valintaa saatettiin rajoittaa ja pysyvästi köyhäinhoidon varassa eläviltä voitiin lain mukaan evätä myös äänioikeus.⁴¹

Katastrofin laajuus hahmottui sosiaalihuollon köyhäinhuolto-osastolle syksyn 1918 aikana. Ensimmäisessä kunnille lähetetyssä kiertokirjeessä jaettiin ohjeita valtionavun anomista ja sotaorpojen huollon järjestelyä varten. Kirjeessä painotettiin ruumiillisen hoidon lisäksi huolellista ja siveellistä kasvatusta. Nälkäkuolemalla pelastamista ja tartuntatautiin välttämistä pidettiin tärkeänä, mutta ennen kaikkea tavoitteena oli auttaa sotaorvot pois turmeltuneista ja ajatus- tai puhetavaltaan vahingollisista kodeistaan. Lapset oli ohjeen mukaan sijoitettava joko yksityisiin, hengeltään ja ympäristöltään sopiviin perheisiin tai lastenkoteihin.⁴²

Sosiaalihuollon kanta muuttui kuitenkin nopeasti. Köyhäinhoidon apulaistarkastaja Ester Hällström piti punaorpoja syyttöminä isiensä ja äitiensä synteihin, ja hän varoitti päättäjiä, ettei lapsista saa kasvaa yhteiskunnan hylkäämisen vuoksi ”katkeria ja sivistymättömiä hulltioita, joita riittäisi joka kylään ja

jotka villitsisivät koko nuorison ja päästäisivät henkisen kulku-
taudin uudelleen liikkeelle.” Hänen mielestään oli isänmaallinen
velvollisuus sekä kristillisten ja inhimillisten arvojen mukaista
huolehtia näistä lapsista nimenomaan yhteiskunnallisen järjes-
tyksen ylläpitämiseksi ja suojelemiseksi.⁴³ Inhimillisempi suh-
tautuminen punaorpoja kohtaan osoittaa, että kotikasvatuksen
merkityksellisyys ymmärrettiin, ja leskien mahdollisuuksia hoi-
taa lapsiaan kotona haluttiin lisätä. Avustamalla lasten kotihoitoa
säästettiin toki lastenkotien perustamis- ja ylläpitokustannuk-
sissa, joten asennemuutoksen taustalla saattoivat vaikuttaa myös
taloudelliset syyt.⁴⁴

Senaatti oli asettanut jo toukokuussa 1918 komitean valmiste-
lemaan ehdotusta sodan johdosta orvoiksi ja turvattomiksi jää-
neiden lasten aineelliseksi ja henkiseksi huoltamiseksi. Kuntia
pyydettiin kääntymään sotaorpojen huoltoasioissa sosiaalihalli-
tuksen köyhäinhoidontarkastajan puoleen.⁴⁵ Valtio rahoitti avus-
tustoiminnan, mutta kunnat, yhdistykset ja järjestöt huolehtivat
avustusten jakamisesta. Valtion jakamat avustussummat olivat
aluksi pieniä, mutta tarkoituksena oli Kaarnisen mukaan hou-
kutella myös yksityisiä ihmisiä sekä hyväntekeväisyysjärjestöjä
mukaan avustustyöhön. Tavoitteeksi tuli porvarillisen Suomen
asenteiden muokkaaminen myönteiseksi yhteiskunnan huolen-
pitoa tarvitsevia punaorpoja kohtaan.⁴⁶

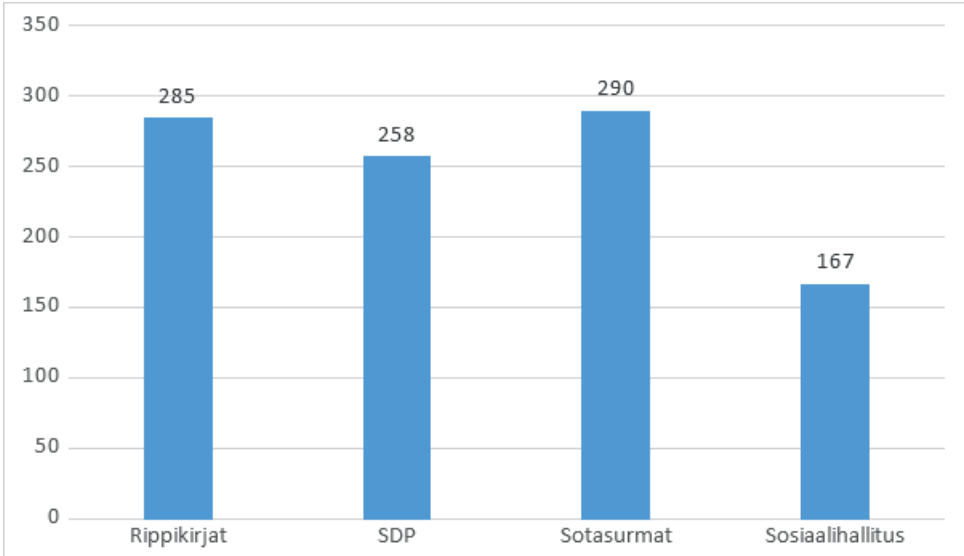
Valtionapua määriteltäessä huomioitiin kunnan varallisuus
sekä sotaorpojen lukumäärä suhteessa kunnan väkilukuun. Val-
tionapua myönnettiin 25–50 % kuluista, jotka johtuivat lasten
sijoittamisesta lastenkotiin, päivähoitoloihin tai yksityiskotei-
hin.⁴⁷ Vaikka huoltokomitea olikin aluksi suunnitellut lasten per-
heistään erottamisen helpottamista, päädyttiin kuitenkin siihen,
että oma koti oli lapselle paras hoitopaikka. Mikäli oma äiti ei
syystä tai toisesta pystynyt huolehtimaan lapsistaan, suositeltiin
lasten hoitamista myös yksityisissä sijaiskodeissa, mutta tällaisia
koteja oli varsinkin maaseudulla tarjolla vain vähän.⁴⁸ Nyt myös
maalaiskuntiin ryhdyttiin perustamaan lastenkoteja; kun koko
maassa vuonna 1917 oli 19 lastenkotia, vuoteen 1920 mennessä
lastenkotien lukumäärä nousi 183:een.⁴⁹

Punaorpojen lukumäärä oli tilastoitua suurempi

Sodan jälkeen ryhdyttiin selvittämään sodan seurauksena turvattomiksi jääneiden lasten lukumäärää. Selvityksen perusteella sosiaalihalitus tilastoi 14 145 sotaorpoa, joista 90 % oli punaisten lapsia. Kun lukuun laskettiin leireillä tai vankiloissa vielä elossa olleiden punavankien lapset, nousivat viranomaisten arviot yli 25 000:een.⁵⁰ Tiedot kerättiin seurakunnilta, mutta tiedot olivat epätarkkoja, sillä lapsia syntyi ja kuoli, osa lapsista täytti 15 vuotta, ja osa vangituista huoltajista vapautui vankeudesta tai kuoli joko vankeudessa tai vankeudesta päästyään. Seurakuntiin kuulumattomia, kadonneita tai maasta muuttaneita huoltajia ei merkitty kirkonkirjoihin, joten sosiaalihalituskin totesi sotaorpojen lukumäärän todellisuudessa ilmoitettua lukumäärää paljon suuremmaksi. Esimerkiksi Tampereella seurakuntien antaman tiedon mukaan sotaorpoja olisi ollut 383, mutta kaupungin köyhäinhoitoviranomaisten mukaan heitä oli yli 500.⁵¹ Ruovedelle jäi sodan seurauksena sosiaalihalituksen selvityksen mukaan 200 sotaorpoa. Tilaston perusteella lukumäärä oli kymmenenneksi suurin koko maassa.⁵²

Selvitin ruoveteläisten punaorpojen todellisen määrän vertaamalla neljää eri lähdeaineistoa, joihin on merkitty sekä surmansa saaneet isät että heidän perheidensä tiedot: Ruoveden seurakunnan rippikirjat vuosilta 1910–1930, Suomen sotasurmat 1914–1922 -tietokannan Ruovedellä kirjoilla olleet sodassa tai sodan seurauksena surmansa saaneiden perhetiedot, SDP:n Ruovedellä 10.3.1919 kerätty niin sanottu terroritilasto sekä Sosiaalihalituksen Ruovedellä vuonna 1919 keräämät Tietoja erinäisistä vuoden 1918 sodan seurauksena turvattomiksi ja puutteeseen joutuneista perheistä -lomakkeet.

Näiden aineistojen perusteella olen voinut laskea isät, lesket ja lapset melko luotettavasti. Muutamilla isillä oli eri sukunimi (sukunimi/torpan nimi) tai heidät oli merkitty eri tilastoihin kummallakin nimellä, mutta syntymäaikojen perusteella nämä virheet oli mahdollista karsia pois. Laskin lapset rippikirjojen ja sosiaalihalituksen lomakkeiden perusteella, sillä niihin lap-

Kuvio 1. Ruovedellä kirjoilla olleet punaorvot eri lähteiden mukaan. Lähteet: Rippikirjat 1900–1930. Ruoveden seurakunta; SDP:n terroritilasto/Ruovesi. Työväen Arkisto; Suomen sotasurmat 1914–1922; 1918 sotaorvot ja -lesket, Sosiaalilautakunta, Ruoveden kunnanarkisto.

set on merkitty syntymäaikoineen. Sosiaalihuollon tiedonkeruulomakkeissa on myös perheitä, joiden isät kärsivät vielä vankeustuomiotaan. Vaikka vaimon ja lasten elatuksen kannalta saattoi olla yhdentekevää, oliko isä kuollut vai vankilassa, rajasin vankilaan tuomittujen 15 lasta tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka näistä lapsista muutamat olivat hoidokkeina lastenkodissa ja myös sosiaalihuollolle lähetetyissä sotaorpolistoissa, joiden perusteella valtionapu määräytyi.

Laskin ruoveteläisten punaorpojen kokonaismäärään 31.5.1918 elossa olleet tai vielä syntymättömät punakaartilaisien isättömät tai täysorvot 0–15-vuotiaat lapset. Laskelmieni mukaan Ruovedelle jäi 285 punaorvoksi määriteltävää lasta. SDP:n terroritilaston mukaan lapsia oli 258, Suomen sotasurmatietokannassa 290, ja sosiaalihuollon tiedonkeruulomakkeissa

167 lasta. Terroritilaston ja Suomen sotasurmat-tietokannan lukumääriä vääristävät lukuihin sisältyneet täysi-ikäiset lapset. Sosiaalihuolto keräsi tiedot vasta marraskuussa 1919, joten osa leskistä lapsineen oli saattanut muuttaa pois paikkakunnalta, jotkut lapset olivat kuolleet tai ainakin täyttäneet vaaditut 15 vuotta eivätkä läheskään kaikki lesket anoneet kunnalta köyhänapua.

Vuosina 1904–1918 Ruovedellä syntyneistä lapsista punaorpojen osuus oli 7 %.⁵³ Haapalan mukaan Hämeen läänissä orpojen osuus kaikista lapsista oli noin 3 %.⁵⁴ Ruovedelle jäi 88 isätöntä punaorpoperhettä. Vain kaksi perhettä jäi äidittömäksi, sillä toisen perheen äiti kuoli ja toisen perheen äiti matkusti Amerikkaan jättäen lapsensa lastenkotiin. Kummassakin perheessä oli kuusi lasta. Kaikki punaorpoperheet olivat melko suuria ja lapset nuoria. Perheissä oli keskimäärin kolme alle 15-vuotiasta lasta, joiden keski-ikä oli 6,5 vuotta.⁵⁵

Aineistoon sisältyvät vain punaisen puolen isättömäksi jääneet lapset. Ruovedellä jäi orvoiksi myös 23 voittajaosapuolen jälkeläistä.⁵⁶ Isän menetyksellä ei valkoisissa perheissä ollut sen vähäisempiä murheita kuin punaisella puolellakaan ja suru kosketti valkoisten perheitä yhtäläisesti. Rajasin valkoisten sotaorvot kuitenkin tutkimukseni ulkopuolelle, sillä valkoisten lesket huolehtivat lapsistaan pääasiassa itse tai valkoisille leskille myönnetyn eläkkeen turvin, eikä Ruoveden kunta osallistunut heidän elatukseensa mitenkään. Kuitenkin nuo 23 lasta sisältyvät sosiaalihuollon julkaisemaan tilastoon. Kun punaisen puolen jälkeläisiä tutkimukseni mukaan oli 285, ja jos lukuun lisätään vielä valkoisen puolen orpolapset, nousee Ruoveden kunnan sotaorpojen määrä jo 308:aan.

Ruoveden sotaorpojen lukumäärä on yli kolmanneksen suurempi kuin sosiaalihuollon vuonna 1919 julkaisema virallinen tilasto kertoo. On pääteltävissä, että kunnissa, joissa tiedonkeruun tulokset jäivät vajavaisemmiksi tai joissa punaisten surmansa saaneiden lukumäärää koetettiin jopa tahallisesti salata, saattoi orpojen todellinen lukumäärä olla koko Suomessa jopa kymmeniä prosentteja suurempi kuin sosiaalihuollon tilasto esittää. Väitteeni tueksi laskin Suomen sotasurmat-tietokannasta

Taulukko 1. Suurimmat seurakuntien vuonna 1919 ilmoittamat turvatomiksi jääneiden lasten absoluuttiset lukumäärät verrattuna Suomen sotasurmat-tiedoston ilmoittamiin lukumääriin samoissa kunnissa.

kunta/srk	1919	Suomen sotasurmat 1914–1922
Helsinki	847	1295
Valkeala	512	553
Tampere	383	994
Tammela	341	362
Uusikirkko	264	122
Turku	254	73
Kotka	226	125
Urjala	222	108
Ulvila	216	405
Ruovesi	200	308*

yhteensä	3420	

Lähteet: Suomen sotaorvot. Tilastollinen selonteko. Sosiaalinen aikakauskirja, 1919:2, 379; Suomen sotasurmat 1914–1922. *Warsell 2016, 4; 42.

kymmenen suurimman sotaorpomäärän kunnan lapset uudelleen (Taulukko 1.).

Kuten sosiaalihallitus jo vuonna 1919 ennakoi, taulukko osoittaa, että kuuden kunnan sotaorpojen lukumäärät ovat aivan liian pieniä. Turun, Urjalan, Kotkan ja Uudenkirkon luvut ovat taas huomattavasti pienempiä kuin vuoden 1919 tiedoissa. Näiden kuntien perhetietojen lähteeksi on Sotasurmat-tietokannassa merkitty lähes yksinomaan SDP:n keräämä terroritilasto ja lasten lukumäärä on merkitty rippikirjojen perusteella vain muutamassa tapauksessa.⁵⁷ Molempiin vertailun lukuihin sisältyvät myös valkoisten jälkeläiset, mutta esimerkiksi Helsingissä heitä oli Sotasurmat-tietokannan mukaan vain 16. Punaorpomääritelmästä poiketen täysi-ikäiset lapset on voitu jättää laskelmien ulkopuolelle vain Ruoveden kohdalla, sillä kaikkien kuntien lasten ikien selvittäminen olisi tässä tapauksessa ylivoimainen tehtävä.

Punaorpojen lukumäärän laskemiseen käytettyjen lähteiden luotettavuutta on tarkasteltava kriittisesti. Suomen sotasurmatietokannan nimet on koottu yhdistelemällä tietoja eri lähteistä, joista laajimmat ovat seurakuntien rippikirjat ja niin sanottu Papiston tilasto, johon seurakuntien papit keräsivät tätä tehtävää varten laaditulle lomakkeelle sodassa surmansa saaneista sekä SDP:n terroritilasto. Aineistossa on yli 26 000 nimeä ja siinä on paljon puutteita ja virheitä. Seurakuntien antamat tiedot olivat täysin riippuvaisia niitä kirjanneiden kirkkoherrojen huolellisuudesta. Vuonna 1922 Suomessa oli 632 seurakuntaa, joiden rippikirjat sisältävät satoja tuhansia sivuja. SDP:n tietojenkeruu ei onnistunut valtakunnallisesti, sillä lähes sadasta kunnasta ei saatu tietoja lainkaan.⁵⁸

Ruovedellä punaorvoista huolehdittiin asianmukaisesti

Sodan päätyttyä Ruoveden kunta piti välttämättömänä ryhtyä huolehtimaan ilman huoltajaa jääneistä lapsista, joten ensimmäisessä sodan jälkeisessä kokouksessaan kunnanvaltuusto asetti toimikunnan pohtimaan isättömien lasten hoidon järjestämisestä.⁵⁹ Tuulasvaaran tulkinnan mukaan sodasta kärsineitä haluttiin auttaa ja tasoitella sodasta aiheutuneita ristiriitoja sekä lievittää taloudellisesti heikossa asemassa olevien kuntalaisten ahdinkoa. Maaherran ehdotuksesta päätettiin anoa 200 000 markan lainaa jaettavaksi sodasta eniten kärsineille uuden elämän aloittamiseksi, mutta lainaa saatiin vain 100 000 mk. Sotavahinkojen korvaaminen rasitti kuntataloutta, sillä vahinkojen suuruudeksi arvoitiin lähes seitsemän miljoonaa markkaa.⁶⁰ Kymmenen vuotta myöhemmin muisteltiin, että vallitsevista olosuhteista johtuen valtuustotyö ei ollut ”yhteishengen elähyttämää” eikä kunnallinen koneisto ollut toimintakunnossa.⁶¹

Olen rajannut tutkimusajankohdan vuosiin 1918–1924, sillä halusin selvittää, oliko vuoden 1922 köyhäinholoilalla vaikutusta punaorpohuoltoon. Uusi laki velvoitti kunnat perustamaan köyhäinholitolautakuntia, joiden toimintaa valtio valvoi. Maaherran

ja sosiaalihallituksen tehtävänä oli valvoa, etteivät kunnat laiminlyöneet tehtäviään tai jättäneet noudattamatta säädöksiä. Lain tarkoituksena oli inhimillisen kohtelun periaate sekä köyhäinhuollon halventavan leiman poistaminen. Uusi laki ei vastannut sille asetettuja odotuksia eikä se kyennyt lieventämään köyhyyttä tai yhdenmukaistamaan köyhäinhuoltoa. Yhtenä puutteena pidettiin lautakuntien naiskiintiön jäämistä pois lopullisesta laista.⁶² Naisia epäiltiin johtamistaidon puutteesta ja liiallisesta avokätisyydestä.⁶³ Punaorpothuollon kannalta merkittävintä oli, että vaikka entinen ruotuhoito ja pelätyt vaivaishuutokaupat kiellettiin, jäi viranomaisille edelleen laajat valtuudet puuttua avunsaajien elämään.⁶⁴ Ruovedellä uuden lain myötä uudistuneen köyhäinhuollolautakunnan esimieheksi valittiin työväen edustaja Eetu Paronen. Sosiaalidemokraatit pitivät hallussaan köyhäinhuollolautakunnan esimiehen paikkaa vuoteen 1944 asti⁶⁵ eikä 1920- tai 1930-luvuilla punaleskien tai -orpojen huoltoa asetettu Ruovedellä kertaakaan kyseenalaiseksi.

Kunnanvaltuuston kesäkuussa 1918 asettaman toimikunnan ehdotuksesta päätettiin kuntaan perustaa kolme lastenkotia Väärinmajaan, Pohtiolle sekä Pohjaslahdelle. Pohjaslahdelta ei kuitenkaan löytynyt tarkoitukseen sopivaa huoneistoa, joten hanke raukesi. Väärinmajan ja Pohtion lastenkodeille asetettiin johtokunnat, joiden valvonnassa kotien varustaminen ja henkilökunnan palkkaaminen aloitettiin välittömästi.⁶⁶ Isommat pojat päätettiin sijoittaa kunnan omistamalle Pohtion tilalle, joka oli huonokuntoinen, mutta lähellä kansakoulua sekä heti saatavilla. Väärinmajan Hännisen talosta vuokrattiin tyttöjä ja pieniä poikia varten huoneet. Rakennukset täyttivät hädin tuskin lastenkodille asetetut vaatimukset, mutta lapset oli saatava talvea vasten katon alle. Vuoden 1918 joulukuun alusta alkaen lastenkoteihin sijoitettiin yhteensä 30 punaorpoa, mutta myös kunnan muita orpolapsia.⁶⁷

Heikon taloudellisen tilanteen vuoksi Ruoveden kunta oli pakotettu anomaan valtionapua punaorpojen huoltoon. Lähinnä elintarvikepulasta johtuen köyhäinhuoitomenot olivat kasvaneet jo ennen sotaa⁶⁸ ja sodan jälkeen köyhäinavun

tarve kasvoi entisestään. Kunnankirjuri Ali Keskinen kauhisteli köyhäinhoitomenojen jyrkkää kasvua jo vuonna 1918, sillä hän epäili Ruoveden kunnan köyhäinhoitomenojen olevan suurempia kuin missään muualla.⁶⁹ Seuraavana vuonna kulut kaksinkertaistuivat, sillä avuntarvitsijoiden määrä nousi 640:een, jolloin joka 18. kuntalainen oli tavalla tai toisella avun tarpeessa.⁷⁰

Valtionapua päätettiin anoa jo kesäkuussa 1919, mutta ilmeisesti valtavan työmäärän ja sekavan tilanteen vuoksi ensimmäiset valtionapuanomukset lastenkotien perustamisesta ja ylläpitämisestä pääsevät lähtemään vasta 11.9.1919. Sosiaalihallitus myönsi takautuvasti 1.12.1918–30.6.1919 väliselle ajalle 50 % valtionosuuden, yhteensä 23 929 mk.⁷¹ Kun valtionapua päätettiin hakea myös perhehoidossa olleille sotaorvoille, mainittiin loppukaneetissa, että ”apua täällä kipeästi kaivattaisiin”.⁷² Anomukset lähtivät matkaan vielä myöhemmin eikä Ruovedelle myönnetty vuodelle 1918 perhehoitoon valtionapua lainkaan, mutta vuodelle 1919 saatiin perhehoidon kokonaiskustannuksiin 40 %:n valtionapu.⁷³

Syksyllä 1919 köyhäinhoidontarkastaja Frans Malmberg tutustui lastenkotien toimintaan. Tarkastaja puuttui kumppaakin laitosta vaivaavaan tilanahtauteen, vaikka piti muuten lastenkotien oloja alkuajan vaikeudet huomioon ottaen varsin hyvin järjestettyinä. Kunta päätti kuitenkin lakkauttaa Väärinmajan ja Pohtion lastenkodit ja siirtää lapset kirkonkylän Parosperälle perustettuun uuteen Vasun lastenkotiin, joka aloitti toimintansa kesäkuussa 1920.⁷⁴

Lastenkotien yhdistäminen johti kiivaaseen kirjeenvaihtoon sosiaalihallituksen kanssa, sillä valtioapuanomus oli perusteltava uudelleen. Perustamiskustannuksiin kohdistuvan valtionavun ehtona oli lastenkotien ylläpitäminen viiden vuoden ajan. Kun Pohtion ja Väärinmajan lastenkodit lakkautettiin, moitti sosiaalihallitus Ruoveden kuntaa siitä, että ennen tätä menettelyä asiasta olisi pitänyt sopia sosiaalihallituksen kanssa.⁷⁵ Kunta perusteli lastenkotien yhdistämistä sekä maantieteellisillä etäisyyksillä että kiireessä loppuvuodesta 1918 perustettujen lastenkotien huonolla tasolla, josta tarkastajakin oli huomauttanut. Kunnan isät eivät katsoneet muutoksen olleen merkittävän, vaan pitivät

uutta lastenkotia suoranaisena jatkona kahdelle edelliselle.⁷⁶ Päätös uudesta valtionavusta tuli vasta helmikuussa 1921, jonka perusteella myönnettiin Vasun lastenkodin ylläpitokustannuksiin sotaorpojen osalta 13 169 mk takautuvasti 1.9.1920 alkaen. Sosiaalihallituksen päätöksessä pahoiteltiin summan pienuutta, jota selitettiin määrärahojen riittämättömyydellä. Päivämäärien perusteella lastenkodin kesän 1920 toiminta jouduttiin rahoittamaan kunnan omin varoin.⁷⁷

Uuden lastenkodin sijainti saattoi olla suosiollisempi, mutta ulkoiset puitteet tai hoidon taso eivät toiminnasta kertovien raporttien mukaan juurikaan nousseet. Toiminnan käynnistäminen oli vaikeaa, sillä lapsia oli paljon ja henkilökunta vaihtui alkuvuosina tiheään. Pohtion lastenkodin johtajatar siirtyi uuden Vasun lastenkodin johtajattareksi, mutta hän irtisanoutui tehtävästään jo kuukauden kuluttua eivätkä seuraavatkaan johtajattaret pysyneet viroissaan pitkään.⁷⁸

Elämä lastenkodissa oli alkuvuosina ainakin ahdasta ja todennäköisesti myös levotonta. Isommat pojat olivat tottelemattomia ja syyllistyivät pieniin rikoksiin, kuten näpistelyyn.⁷⁹ Kesäkuussa 1921 tehdyn katselmuksen mukaan sosiaalihallituksen tarkastaja piti Vasun lastenkotia epäsiistinä ja puutteellisesti kalustettuna. Lasten vaatteita oli vähän ja ne olivat huonossa kunnossa. Tarkastaja moitti henkilökunnan vaihtuvuudesta aiheutuvaa kasvatustyön epäjohdonmukaisuutta, myös kasvatustyön tuloksia pidettiin olemattomina. Raportin mukaan lastenkodissa on liikaa lapsia, ja lapset on otettu laitokseen liian vanhoina, joten tarkastaja suositteli vanhimpien poikien siirtämistä perhehoitoon. Kasvatustyön tehostamiseksi uuden johtajattaren pätevyysvaatimukseksi asetettiin Sortavalan Kasvatusopiston⁸⁰ kurssin käyminen. Lastenkotien toimintaa säädeltiin sosiaalihallituksen määrittelemillä ohjesäännöillä, jotka alistettiin maaherran vahvistettaviksi. Tarkastusraportin mukaan ohjesääntö puuttui lastenkodista kokonaan, ja valtionavun myöntämisen ehdoksi asetettiin sosiaalihallituksen mallin mukaisen ohjesäännön laatiminen.⁸¹

Raporttiin kirjatut puutteet vaaransivat valtionavun, joten johtokunnan oli ryhdyttävä toimenpiteisiin lastenkodin olojen

Vasun lastenkoti. Kuva: Ruoveden kunnan 20-vuotisjuhlajulkaisu vuodelta 1928.

kohentamiseksi. Köyhäinhoidontarkastaja Emil Tolonen tarkasti lastenkodin uudelleen maaliskuussa 1922 ja totesi, että ”Ne huomautukset, joita Sosiaalihallituksen Köyhäinhoidontarkastusosasto on viime vuoden kesäkuun 18–20 päivänä suoritetun tarkastuksen nojalla tehnyt, ovat kaikki varteenotetut.” Nyt ”laitos on ilahduttavassa määrin parantunut, sekä ulkonaisiin että sisäisiin kasvatusedellytyksiin nähden.”⁸² Joulukuussa 1922 lastenkotiin saatiin vihdoinkin pysyvä johtajatar, joka jatkoi laitoksen kehittämistä. Työ kantoi hedelmää, ja Vasun lastenkoti toimi myöhemmin sosiaaliministeriön hyväksymänä lastenhoitoalan harjoittelupaikkana. Vuonna 1928 lastenkotia ylistettiin mallikelpoisessa kunnossa olevaksi lastenkodiksi, johon kunta saattoi sijoittaa ”elämän varjopuolelle jääneet turvattomat pienokaiset saamaan kodin lämpöä ja hoitoa”, ja jossa ”koti ymmärtäväisen ja

huolellisen tädin johdolla koettaa korvata sitä isän ja äidin kotia, josta sen hoidokit ovat jääneet osattomiksi”⁸³

Lasten viihtyvyyteen yritettiin panostaa. Heille hankittiin sukua, pieniä kelkkoja sekä rakennettiin leikkitupa pihaan, tilattiin lehtiä ja ostettiin kirjoja. Lastenkodissa järjestettiin joulujuhlia, ja lapsille ostettiin myös joululahjoja. Lapsille järjestettiin hiihtokilpailuja, jotta ”urheiluharrastus kehittyisi virkeämmäksi hoidokkien keskuudessa”. Ainakin kerran lapset pääsivät linja-autoretelle ”huvitusta varten”. Vuoden 1925 toimintakertomuksessa johtajatar totesi, että ”lastenkodin toiminta on toimintavuoden aikana mennyt hiljaa ja tasaisesti eteenpäin. Hoidokkien suhde kotiin näyttää käyvän vuosi vuodelta yhä kiinteämmäksi ja rakkaammaksi.”⁸⁴

Koska 1920-luvulla lastenkodissa lapsuutensa viettäneiden muisteluja ei ole löytynyt, on lasten omaa mielipidettä lastenkotioloista mahdotonta saada selville. Pöytäkirjoihin on merkitty yksi karkaustapaus, jonka vuoksi johtokunta velvoitti lastenkodin johtajattaren kirjoittamaan asiasta erään lapsen äidille ”tämän salaisen poismenon johdosta”. Alkuvuosina karkailua estettiin ilmeisesti pitämällä lapsia ilman vaatteita, sillä johtokunta päätti ”vaatettaa myös sellaiset hoidokit, jotka karkaavat laitoksesta”⁸⁵

Suurin osa punaorvoista jäi kuitenkin joko oman äitinsä luo tai sijoitettiin toiseen perheeseen. Myös perhehoitoa avustettiin sosiaalivaltion ohjeiden mukaisesti. Kun punaleskien valtakunnallisten avustussummien keskiarvo oli 60–70 markkaa kuukaudessa,⁸⁶ Ruovedellä esimerkiksi vuoden 1921 tilityslistoissa keskimääräinen avustussumma oli 50 mk kuukaudessa lasta kohden. Suurimmat avustussummat – jopa 100 mk kuukaudessa – myönnettiin yleensä perheille, joihin sijoitettiin vieras lapsi.⁸⁷

Perhehoidossa olevat lapset oli yleensä sijoitettu sukulaisperheisiin. Vuonna 1921 lastentarkastaja totesi, että sijaiskotien hankinnassa ”on kokolailla oikeaan osuttu”. Hän korosti lasten ja perheiden yhteenkuuluvaisuutta ja hoidon hyvää tasoa sekä painotti kasvattilasten erinomaista sopeutumista ja tasa-arvoista kohtelua sijaisperheissä.⁸⁸ Tarkastuskertomukset kuvaavat punaorpojen

elinoloja todennäköisesti arkitodellisuutta suopeammiksi, joten viranomaislähteissä punaorpojen kaltoinkohtelua tai tarkoituksellista syrjimistä ei ilmene.

Suurin osa punaorvoista jäi hoidettavaksi oman äitinsä luo. Köyhäinapua anovien punaleskien tuli sitoutua lastensa huoltoon ja kasvatukseen allekirjoittamalla sosiaalihallituksen laatima ”Huoltovälikirja”, jossa leskien oli luvattava hankkia lapsilleen köyhäinavun mahdollistama asunto, ruoka ja vaatetus, pitää koti ja lapset puhtaana sekä hoitaa lastensa terveyttä ja laittaa heidät kansakouluun. Heitä tuli estää kerjäämästä tai kuljeksimasta joutilaana tai pääsemästä lasten luonnetta turmeleviin huvitilaisuuksiin. Esimerkkinä lapsilleen, äidin oli itsekin sitouduttava siveelliseen ja kunnolliseen elämään. Ohjeiden noudattamatta jättäminen saattoi johtaa avun menettämiseen tai lapsien erottamiseen äidistään.⁸⁹ Sosiaalihallituksen ohjeiden mukaan punaorpoperheiden toimeentulon tuli yltyä tyydyttävästi toimeentulevan työmiehen perheen toimeentulon tasolle ja kuntia varoitettiin kitsailusta, sillä niukinta mahdollista toimeentuloa ei pidetty riittävänä. Leskiä ei saanut pakottaa itse anomaan apua tai tulla noutamaan sitä määrätynä päivänä kunnantalolta, sillä sosiaalihallituksessa oli havaittu, kuinka vaikeaa köyhäinavun pyytäminen saattoi olla.⁹⁰ Ruoveden kunnanarkistosta ei kuitenkaan löydy yhtään tällaista huoltovälikirjaa⁹¹, joten on mahdotonta tietää, vaadittiinko ruoveteläisiltä leskiltä sopimuksen ehtoihin sitoutumista.

Avuntarvitsijoiden tilastointi ja valtionavun perusteena olevien kuittien kokoamien oli Ruovedellä hankalaa ja työ viivästy. Kunnansihteeri Ali Keskinen pyysi lokakuussa 1919 sosiaalihalitusta lähettämään mitä pikimmin 100 kpl tiedonkeruulomakkeita lisää. Samalla hän ilmoitti, että kunnan tällaisiin toimiin käytettävän työvoiman olemattomuuden vuoksi pyydetty tilasto voi valmistua aikaisintaan marraskuun loppuun mennessä. Keskinen vaikuttaa uupuneen työtaakkansa alle,⁹² sillä lastenkotien perustamisesta lähtien hänen kirjeenvaihtonsa sekä lastenkotien johtajattarille että köyhäinhoidonhallituksen jäsenille sisälsi toistuvia pyyntöjä täydentää puuttuvia tietoja tai korjata vaillinaisesti

täytettyjä lomakkeita, jotka eivät kelvanneet sosiaalihallituksen valtionapuanomusten liitteiksi.⁹³ Kunnansihteerin työtaakkaa kasvatti köyhäinhoidon avuntarvitsijoiden lukumäärän lisääntyminen, mutta myös lomakkeiden puhtaaksikirjoittaminen, sillä Keskinen kirjoitti sosiaalihallitukselle: ”Kun kaavakkeet palaavat matkaltansa, ovat ne niin tärveltyneet, että niitä jo pelkältä hygieniseltä kannalta katsoen on mahdoton mihinkään lähettää.” Hän valitti myös kaavakkeiden vaikeaselkoisuutta ja piti niiden täyttämistä vaikeana. Lopuksi hän pyysi saada huomauttaa, että ”tilastojen kerääminen, jos tahtoo todellisuuteen perustuvaa työtä, ei maaseudulla ole niinkään yksinkertainen asia, kuin sitä ehkä luulisi.”⁹⁴

Pian sosiaalihallitus totesi Ruoveden perhehuollon olevan tarkastamatonta, ja asetti valtionavun saannin ehdoksi lastentarkastajan palkkaamisen kuntaan, joten syyskuussa 1920 Ruoveden kuntaan perustettiin kyseinen virka. Tarkastajan tehtävänä oli huolehtia punaorvoista, mutta käytännössä hän joutui huolehtimaan muidenkin avuntarvitsijoiden huollosta.⁹⁵ Perheiden tilanne tarkastettiin kolme kertaa vuodessa. Tarkastuskäynnillä selvitettiin punaorpojen fyysinen kunto ja kodin moraalinen tila, mikä merkitsi myös lasten koulunkäynnin sekä äidin seksuaalisen käyttäytymisen arviointia.⁹⁶ Vuonna 1922 lastentarkastaja raportoi, että sosiaalihallituksen tarkan valvonnan vuoksi punaorpojen huoltoon oli kiinnitetty erityistä huomiota ja muiden orpojen tarkkailu oli kärsinyt punaorpojen viedessä niin paljon työaika. Hän oli huolissaan erityisesti monilapsisista perheistä, joiden avustuksiin hän toivoi lisää varoja.⁹⁷ Tarkastuskirjan ensimmäisten merkintöjen mukaan tarkastaja oli havainnut 15 kouluikäisen lapsen jääneen pois koulusta, kuudessa perheessä oli ollut liian vähän vuodevaatteita, yksi äiti oli tuomittu viinanpoltosta ja yksi äiti vietti epäsiiveellistä elämää.⁹⁸ Tarkastajan työllä oli ilmeisesti vaikutusta perheiden elämään, sillä ainakin huomautukset vähenivät käyntikertojen myötä. Luonnollisesti myös kuntalaisten yleinen elintason nousu sotavuosien jälkeen vaikutti vähitellen lasten elinolosuhteiden paranemiseen.

Jämsässä punaorpojen huolto järjestettiin kunnan oman mallin mukaan

Jämsä sopii vertailukohdaksi paikkakuntien maantieteellisen läheisyyden, samankaltaisen yhteiskuntarakenteen, mutta erityisesti yhtäläisen sotaa edeltävän ja sodan jälkeisen poliittisen jakautuneisuuden perusteella. Eri paikkakuntien sodan jälkeisen valtdynamiikan vertailu on Risto Alapuron mukaan hedelmällinen tutkimuskohde, sillä vuoden 1918 sodan jälkiselvittelyistä on käytettävissä useita erilaisia tulkintoja.⁹⁹ Vertailu lisää myös tutkimuksen arvioitavuutta, sillä vertailemalla voidaan selvittää, mikä vaikutti vaikean sosiaalisen ongelman ratkaisumalleihin. Pitkän tutkimusperinteen tuloksena syntyneet lukuisat tulkintakerrokset ovat kuitenkin vaarassa kasaantua ja kertaantua.¹⁰⁰ Esimerkiksi Jämsän sodanaikaiset väkivaltaisuudet värittävät veriseksi lähes kaiken Jämsän 1918 tapahtumista kertovan tutkimuksen.

Sodan seurausten jälkiselvittelyssä oli kyse paikallisyhteisöjen rauhaan palaamisesta. Monia sotia kutsutaan päättymättömiksi sodiksi ja etenkin sisällissodat saattavat jatkaa ihmisten mielissä loputtomiin. Rauhaan palaaminen edellyttää taloudellista kasvua sekä eri osapuolten välisen sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden poistamista. Rauhan tultua poliittisen ilmapiirin tulisi edesauttaa marginalisoituneiden ryhmien integroitumista takaisin yhteiskuntaan, mutta sodanaikaisten julmuuksien johdosta Jämsässä osapuolten väliset suhteet katkesivat, ja sota syvensi lähes täydellistä kahtiajakoa. Valkoisten rivit tiivistyivät, ja hävinnyt osapuoli joutui varomaan vallassa olevia voittajia. Koston, vihan ja katkeruuden kierre jatkui, ja siitä saivat osansa myös sotaan syyttömät punaorvot.¹⁰¹

Jämsän kunta ei vastannut sosiaalihallituksen sotaorpotiedusteluihin lainkaan, mutta Heiskan laskelmien mukaan Jämsään jäi 94 punaorpoa. Heiska pitää lukua poikkeuksellisen suurena¹⁰², mutta lukumäärä on vain noin kolmasosa Ruoveden punaorpomäärästä. Jämsän köyhäinhoitohallitus päättyi samaan lopputulokseen kuin Ruoveden kunnanvaltuustokin ja ehdotti pienen lastenkodin perustamista, jossa punaorpoja voitaisiin hoitaa

ennen sopivaan perheeseen sijoittamista. Jämsän NNKY ryhtyi tahollaan perustamaan lastenkotia jo keväällä 1919, sillä yhdistys ei pitänyt kunnan punaorpohuoltoa riittävänä. Kunnallisen lastenkodin perustamista valmisteltiin kolme vuotta, ja sinä aikana kunta varasi NNKY:n orpokodista hoitoa tarvitseville punaorvoille kahdeksan paikkaa.¹⁰³ Lastenkoteihin sijoitettiin yhteensä vain 15 punaorpoa, sillä kunnan ensisijaisena tavoitteena oli sijoittaa punaorvot oikeistolaisiin ja hengeltään sopiviin yksityiskoteihin. Kunta painatti jopa lentolehtisiä sopivien yksityiskotien löytämiseksi punaorvoille.¹⁰⁴

Työkykyisten punaleskien avustaminen oli kunnille vapaaehtoista eikä Jämsän kunta anonut vuosina 1918–1925 valtionapua punaorpojen perhehuoltoon. Kunta oli säästynyt aineellisilta sotavahingoilta, ja Jämsän köyhäinhuoltohallituksen mukaan kunta oli niin varakas ja avustukset olivat niin pieni menoerä, ettei valtionapua pidetty tarpeellisena. Työtaakkansa uuvuttama Ali Keskinen siirtyi Ruovedeltä kotipitäjäänsä Jämsään joulukuussa 1921. Käytännöllinen syy valtionavun anomatta jättämiseen on saattanut olla Keskinen henkilökohtainen haluttomuus aloittaa työläs punaorpojen tilastointiurakka uudelleen. Heiska epäilee kunnan tosiasiaassa vältelleen sosiaalihuollon valvontaa sekä valtakunnallisten ohjeiden noudattamista. Valtionavun hakematta jättämisen syynä Heiska pitää myös jämsäläisten halua salata punaorpojen määrä sekä isien kuolinsyyt poikkeuksellisen ankaran sodanjälkeisen terrorin vuoksi.¹⁰⁵ Myös Marko Tikan mielestä Jämsän suojeluskunta halusi pitää sodanaikaiset veriteot salassa, ja jämsäläisten talollisten näkökulmasta punaorpokysymys oli ainoastaan taloudellinen ongelma, josta selvittiin rahalla ja voitiin sen jälkeen unohtaa.¹⁰⁶ Näin Jämsän köyhäinhuoltohallitus saattoi ilman sosiaalihuollon valvontaa sopia punaleskien avustuksista ja orpojen sijoituksista. Heiskan mukaan kunnan taloudellinen riippumattomuus mahdollisti oman ”jämsäläisen mallin” soveltamisen punaorpojen huollossa.¹⁰⁷

Jämsän lastenkodit saivat alusta alkaen valtionapua, joten ne toimivat Ruoveden tavoin sosiaalihuollon valvonnan alaisina, mutta lastenkodeissa hoidettiin vain muutamia punaor-

Punaorpojen ja työläislasten kesäsiirtolan tytöt ryhmäkuvassa Mäntsälässä 1930. Kuva: Kansan Arkisto.

poja. Lapset sijoitettiin mahdollisuuksien mukaan oikeistolaisiin koteihin usein vanhan huutolaisperiaatteen mukaisesti, jolloin heidät annettiin halvimman tarjouksen tehneeseen perheeseen. Jämsässä punaorpoja käytettiin taloissa myös ilmaisena työvoimana.¹⁰⁸ Ruovedellä lastenkodin johtokunta kieltäytyi nuorem-

pien lasten antamisesta taloihin töihin, sillä lasten koulunkäyntiä pidettiin tärkeänä. 15-vuotiaana nuoret lähtivät lastenkodista useimmiten ”palvelukseen”. Johtokunnan pöytäkirjojen mukaan palveluspaikan suhteen kysyttiin myös nuoren omaa mielipidettä eikä lapsia annettu taloihin, joiden olosuhteita ei tunnettu.¹⁰⁹

Perhehoitoon sijoitetuille punaorvoille myönnettiin Jämsässä avustusta keskimäärin vain 20–35 mk kuukaudessa lasta kohden. Sosiaalihallitus antoikin Jämsän kunnalle huomautuksen punaleskien riittämättömästä avustuksesta.¹¹⁰ Rahallisen avustuksen ohella punaorpojen arkielämään vaikutti myös paikallisyhteisön suhtautuminen heihin. Rislakki esittää jämsäläisten punaorpojen elinolosuhteet sekä sijaisperheissä että lastenkodeissa surkeina; selkäsanoja saatiin usein, sekä syystä että syyttä eivätkä Jämsän isännät ja emännät kohdelleet ”punikkien kakaroita” ystävällisesti.¹¹¹ Ruoveden lastenkotien arkistosta ei erillistä rangaistuskirjaa löytynyt lainkaan, mutta Jämsän lastenkodin rangaistuskirjan perusteella hoidokkien ”vitsaaminen” on ollut ainakin alkuvuosina viikoittaista.¹¹²

Johtopäätökset

Kun vuoden 1918 sodan taistelut olivat tauonneet ja punaisten rangaistukset oli jaettu, jäi Ruovedelle 285 alle 15-vuotiasta häviäjäsapuolen isätöntä lasta. Punaorpojen todellisen lukumäärän selvittäminen koko Suomessa oli nuoren valtion sosiaalihuoltokseen ylivoimainen tehtävä, ja selvitystyö siirtyi pitkälle vuoden 1919 puolelle. Tilastoinnin lykkääntymisen etu oli, että myös leireillä kesän ja syksyn mittaan menehtyneiden isien lapset tulivat merkityksi luetteloon. Sosiaalihuoltus päätyi lopulta 14 145 lapseen, mutta lukumäärä todettiin jo selvityksen valmistuttua liian pieneksi. Laskin Suomen sotaturmat-tietokannasta suurimpien sotaorpokuntien lapset uudelleen, ja vaikka tässäkin tietokannassa sodassa menehtyneiden perhetiedoissa on huomattavia puutteita, osoittautuivat vuoden 1919 selvityksen tulokset odotetusti aivan liian vähäisiksi. Sodan seurauksena ilman huoltajaa

jääneiden lasten kokonaismäärää on lähes mahdoton selvittää. Olisiko tieto nykytutkimukselle merkityksellinen? Pohdittavaksi jää myös, olisiko tulevissa tutkimuksissa tarpeellista jättää vuoden 1919 tilastotiedot kokonaan käyttämättä, vaikka alkuperäislähteestä tiedot selkeästi löytyvätkin?

Ruoveden kunta joutui anomaan valtionapua punaorpojen huoltoon, jolloin kunnan köyhäinhoito alistettiin sosiaalihallituksen valvonnan alaiseksi. Valtionavun ehdoksi asetettiin lastentarkastajan palkkaaminen, jonka tehtävänä oli huolehtia punaorpojen hyvinvoinnista. Lastentarkastaja piti huolta avustusten riittävydestä, äitien siveydestä, kotien siisteydestä ja erityisesti lasten koulunkäynnistä. Myös sosiaalihallitus tarkasti lastenkodit säännöllisesti, ja havaitut puutteet saattoivat vaarantaa valtionavun. Näin Ruovedellä sosiaalihallituksen tarkka valvonta koitui punaorpojen parhaaksi, sillä kunta ei päässyt velvollisuuksistaan ja joutui ylläpitämään punaorpohuollon tason ohjeiden mukaisena sekä noudattamaan valtakunnallisia määräyksiä.

Ruoveden ja Jämsän kunnat ratkaisivat omat punaorpo-ongelmansa tahoillaan. Kunnissa kohdeltiin punaorpoja eri tavoin monestakin eri syystä. Jämsässä sodan aikaiset poikkeuksellisen ankarat väkivaltaisuudet johtivat osapuolten välisen kuilun syvenemiseen ja vastakkainasettelun jyrkkyyteen. Jämsässä punaorpoja oli väkilukuun verrattuna niin vähän, että heidän huolto-toimenpiteensä eivät rasittaneet kuntataloutta merkittävästi, ja köyhäinhoitoviranomaisten henkilökohtaiset asenteet pääsivät vaikuttamaan lasten sijoituspäätöksiin. Ruovedellä apua tarvitsevien lukumäärä oli niin suuri, ettei ongelman salaaminen tai lakaiseminen maton alle ollut mitenkään mahdollista. Vertailu korostaa Ruoveden kunnan punaorpohuollon tasapuolisuutta ja oikeudenmukaisuutta sekä paikkakunnan maltillista suhtautumista kapinallisten jälkeläisiä kohtaan. Vain kahden paikkakunnan välinen vertailu voi kuitenkin olla harhaanjohtavaa. Mikäli vertailukohteita olisi enemmän, kuntien toimenpiteet voisivat näyttäytyä uudessa valossa, sillä sosiaalihallituksen valvonta ei välttämättä ole muualla johtanut punaorpojen hyvään huolenpitoon, ja ilman valtionapua selviytyneiden kuntien punaorpojen

kohtelu on voinut olla jossain muualla vielä syrjivämpää – tai parempaa – kuin Jämsässä.

Ruoveden kunnan köyhäinhoitoviranomaisten toimista tai päätöksenteosta ei ilmene kaunaisuutta tai punaorpojen kaltoinkohtelua, joten Ruoveden kunta selviytyi viranomaislähteiden perusteella tarkasteltuna isättömien lasten huoltamisesta ainakin kohtalaisesti. Yksittäiset punalesket perheineen saattoivat kokea toisten kuntalaisten tai yksittäisten kaitsijoiden taholta syrjintää tai halveksuntaa, mutta kunnan päättäjät tai viranomaiset eivät virallisten asiakirjojen mukaan syrjineet punaisten leskiä tai lapsia. Asialliseen kohteluun on saattanut vaikuttaa paikkakuntalaisten yleinen maltillisuus¹¹³ sekä sodan aikana että sodan jälkeen sekä sodan aikaisten väkivaltaisten kuolemien vähäisyys. Ulla-Maija Peltonen on löytänyt vuoden 1918 muistelukerronnasta merkkejä myös anteeksiannosta ja sovituksista. Ruovedellä on voinut olla myös kyse raskaiden kokemusten jälkeen tietoisesta yhteishengen korostamisesta, jonka avulla saatettiin peitellä kahtia jakautuneisuutta, jonka keskellä arkielämää oli sodan jälkeen jatkettava.¹¹⁴

Tutkimukseni perusteella ei voida selvittää, muodostivatko ruoveteläiset punalesket lapsineen sodan jälkeisinä vuosina marginaalisen ryhmän, joka erosi jollakin muulla tavalla toisista ruoveteläisistä työläisperheistä. Vaikka kaikki eivät köyhäinapua anoneetkaan eivätkä näin kirjautuneet köyhäinhoitotilastoihin, punaorpoja oli kunnassa niin paljon, että oletettavasti heitä riitti kunnan eteläisissä osissa lähes jokaiseen kansakoululuokkaan. 1920-luvulla koko kunnan työväestön toimeentulo oli vaatimatonta eikä punaleskien tai heidän lastensa niukka elanto ollut mitenkään poikkeuksellista. Sekä sosiaalidemokraattien että äärivasemmiston kannatus oli paikkakunnalla korkealla, joten myöskään vasemmistolaisuus ei ole voinut ollut erottava tekijä, tokkopa köyhyyskään.

Sota jätti monen ruoveteläisen mieleen nälän, surun ja epätoivon – ehkä myös kostonhalun, kuten Rantalalan perheeseen. Muisteluaineiston perusteella punalesket perheineen kärsivät surussaan yksin. Työläisten pettymys sodan lopputulokseen oli

suuri ja henkilökohtaiset menetykset olivat monissa tapauksissa valtavia. Ruovedellä sota kosketti välittömästi satoja ihmisiä ja välillisesti lähes kaikkia kuntalaisia. Muisteluisaan punaorvot itse surevat menetettyjä isiään ja säälivät äitejään, jotka joutuivat kunnan avustuksista huolimatta tekemään raskasta työtä lastensa huoltamiseksi. Lastenkotiin joutumista pelättiin, mutta esimerkiksi opettajien taholta eivät ”punikkien kakarat” muistelleet kokeneensa syrjintää.¹¹⁵ Varma Koston isä kuoli sydäntautiin jo vuoden kuluttua vankilasta vapautumisensa jälkeen,¹¹⁶ joten hänkin liittyi sisarensa kanssa suureen punaorpojen joukkoon. Ahosen tytöt siirtyivät kesällä 1920 Väärinmajasta uuteen Vasun lastenkotiin. Kerttu kävi rippikoulun ja täytti elokuussa 15 vuotta ja lähti lastenkodista palvelukseen. Parin vuoden kuluttua pikkutyöt Aili ja Iina otettiin kasvateiksi Vastalahden taloon.¹¹⁷

Viitteet

- 1 Suomen Sosiaalidemokraatti 4.12.1918, 1. Pappi ei ollut kastanut poikaa, sillä rippikirjassa poika kulkee merkinnällä ”kastamaton poika”, Rippikirjat 1910–1930, Ruoveden seurakunta (tästä lähtien RSK).
- 2 Väärinmajan lastenkodin nimikirja. Lastenkoti, Ruoveden kunnanarkisto (Tästä lähtien RKA); Systä 2012, 56.
- 3 Tervonen 2010, 258.
- 4 Suomen sotaorvot 1919, 381.
- 5 Suomen sotaorvot 1919, 379.
- 6 Aatsinki 2007, 41.
- 7 Punaiset tappoivat 14 valkoista ja valkoiset vain neljä punaista, Aatsinki 2007, 46–47; Systä 2012, 49, 58, Liite 1.
- 8 Aatsinki 2007, 38; Systä 2012, Liitteet 1 ja 2.
- 9 Systä 2012, Liite 1; Suomen sotasurmat 1914–1922.
- 10 Noin 80 km:n päässä toisistaan sijaitsevilla kunnissa yli 50 % maanviljelys-tiloista oli yli 250 ha:n kokoisia, ja suuria tiloja asutti laaja torppariväestö. Vuonna 1912 kunnissa oli n. 500 torppaa ja vuonna 1910 teollisuudesta sai elantonsa 10 % jämsäläisistä ja 12 % ruoveteläisistä. Solmittujen avio-liittojen määrä, syntyvyys ja kuolleisuus olivat molemmissa kunnissa lähes yhtä suuret. Köyhäinhuollon menot olivat molemmissa kunnissa ennen sotaa Hämeen läänin korkeimpia ja avun tarvitsijoiden lukumäärä kunnissa vaihteli 500–600:n välillä. 1915–1917 kummassakin kunnassa oli vasem-mistoennemmistöinen kunnanvaltuusto, Warsell 2016, 27, 92–93. Kunnat ovat saaneet myös saman suuruiset lataukset sekä maanvuokraus- että aktiivisuusfaktoreilla tutkimuksessa, jossa selvitettiin sotaan johtaneita sosiaalisia syitä. Rasila 1968, 111–119.
- 11 Alapuro 2010, 157–158.
- 12 Haapala 1995, 252–253.
- 13 Kaarninen 2008.
- 14 Kaarninen 2008, 17–21.
- 15 Hoppu 2009, 270–279.
- 16 Systä 2012, 1–2.
- 17 Ollila 2003, 46.
- 18 Heimo 2011, 109.
- 19 Heiska 2000, 28–38.
- 20 Orasuo 2014, 12.
- 21 Kaarninen 2008, 9.

- 22 Heiska 2000, 6.
- 23 Orasuo 2014, 20–22.
- 24 Suomen sotaorvot 1919, 378.
- 25 Esimerkiksi Hentilä 2018, 96; Lintunen 2017, 156.
- 26 Komiteamietintö 1919:11. Vuoden 1918 aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea, Sotaorpojen huoltoa koskevat asiakirjat, STM, KA.
- 27 Jämsän kunta ei koonnut eikä julkaissut varsinaisia kunnalliskertomuksia sodan jälkeisinä vuosina.
- 28 Vesanen & Kontio 1994.
- 29 Vehkalahti 2013.
- 30 Haapala 1989, 19.
- 31 Ollila 2010, 99.
- 32 Peltonen, M 2006, 155.
- 33 Peltonen, M 2010, 138.
- 34 Kaarninen 2008, 17.
- 35 Kauppi 1991, 3.
- 36 Lintunen 2015, 26.
- 37 ”Virallisia ilmoituksia köyhäinhoitohallituksille”, *Huoltaja* 1/1919, 22.
- 38 Kaarnisen mukaan 54 % punaorvoista oli maaseudun työväestön lapsia, Kaarninen 2008, 21. Haapalan mukaan orpolasten vanhemmista oli 47 % maalaistyöväkeä, Haapala 1995, 202. Ruoveden punaorpojen isistä 60 % kuului työväestöön, Warsell 2016, 44.
- 39 Haapala 1995, 201–204.
- 40 Kaarninen 2008, 16–17.
- 41 Wardi 2011, 31–32.
- 42 ”Sotaorpojen puolesta”, *Huoltaja* 1–2/1919, 17–18.
- 43 ”Sotaorpojen puolesta”, *Huoltaja* 1–2/1919, 16–17.
- 44 Kytölinna 2008, 51.
- 45 ”Virallisia ilmoituksia köyhäinhoitohallituksille”, *Huoltaja* 1/1919, 21.
- 46 Kaarninen 2008, 13.
- 47 ”Virallisia ilmoituksia köyhäinhoitohallituksille”, *Huoltaja* 1/1919, 22.
- 48 ”Maaseudun lastenkodit”, *Huoltaja* 6/1919, 78; ”Sotaorpojen huollon järjestely II”, *Huoltaja* 6/1919, 87.
- 49 ”Suomen sotaorpojen huolto”, *Sosiaalinen aikakauskirja* 2/1920, 608.
- 50 ”Suomen sotaorpojen huolto”, *Sosiaalinen aikakauskirja* 2/1920, 605.
- 51 Kaarninen 2008, 17–18.
- 52 Suomen sotaorvot 1919, 379.

- 53 Tilastokirjaston tietopalvelu. Suomen tilastokeskus. 6.5.2016.
- 54 Haapala 1995, 201.
- 55 Luvut vastaavat valtakunnallista keskiarvoa, Kaarninen 2008, 359.
- 56 Suomen sotasurmat 1914–1920.
- 57 Esimerkiksi Turussa vain yhden perheen lapsiluku perustuu rippikirjoihin ja kahden perheen seurakunnan antamiin tietoihin. Suomen sotasurmat 1914–1922/Turku.
- 58 Suomen sotasurmat 1914–1922. Nimitiedoston lähdepohja.
- 59 Kunnanvaltuusto 29.6.1918. RKA.
- 60 Tuulasvaara 1965, 61–62.
- 61 Ruoveden kunnanvaltuuston 20-vuotisjulkaisu 1908–1928, 14. RKA.
- 62 Urponen 1994, 178–179, 183.
- 63 Ruovedellä Mustajärven köyhäinhuoltopiirin kaitsijana ja köyhäinhuoltohallituksen varajäsenenä toimi punaleski Tyne Lahtinen vuosina 1919–1921, Keskinen 1920, 70–71. RKA.
- 64 Urponen 1994, 178–179, 183.
- 65 Vesanen & Kontio 1994, 395.
- 66 Kunnanvaltuusto 29.6.1918; 3.11.1918; Keskinen 1919, 70; Pohtion poikakodin johtokunnan pöytäkirja 27.8.1918. Lastenkoti, RKA.
- 67 Keskinen 1919, 70–72. RKA.
- 68 Keskinen 1918, 47, 49. RKA.
- 69 Keskinen 1919, 78. RKA.
- 70 Keskinen 1920, 82–83. RKA.
- 71 Köyhäinhuolto toimiston päätös n:o 1054/96 1919. Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö, Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhuolto toimiston arkisto (Tästä lähtien STM), Kansallisarkisto (Tästä lähtien KA).
- 72 Köyhäinhuoltohallitus 6.9.1919. Sosiaalilautakunta, RKA.
- 73 Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö. Ruovesi 1919–1929, STM, KA.
- 74 Köyhäinhuoltohallitus 8.5.1920. Sosiaalilautakunta, RKA.
- 75 Tarkastaja Eemil Tolonen Ruoveden kunnallislautakunnan esimiehelle S. Niinimäelle 20.11.1920. STM, KA.
- 76 Keskinen sosiaalihuollon köyhäinhuoltotarkastusosastolle 13.12.1920. STM, KA.
- 77 Keskinen Sosiaalihuollon köyhäinhuollon tarkastusosastolle 1.10.1921. STM, KA.

- 78 Väinönheimo 1928, 71. RKA. Sosiaalihuolituksessa huolestuttiin myös johtajattarien suuresta vaihtuvuudesta. Johtokunnilta ja köyhäinhoitohallituksilta vaadittiin arvostusta, tukea ja apua johtajattarille heidän raskaassa työssään, ”Tuokeaa raskaan työn tekijöitä. Sananen lastenkotien johtajattarien työn puolesta”, *Huoltaja* 17/1919, 260–262.
- 79 Vasun lastenkodin johtokunta 25.8.1921. Lastenkoti, RKA.
- 80 Orpokotien johtajattaria koulutettiin Sortavalan Sisälähetysseuran Kasvattajaopistossa valkoisten kristillis- ja kansallismielisten periaatteiden mukaisesti, Wardi 2011, 33–34.
- 81 ”Virallinen lausunto eräästä lastenkodista”, *Huoltaja* 12–13/1921, 114–115.
- 82 Tolonen 7.4.1922. Tarkastuskertomus, Ruovesi, STM, KA.
- 83 Väinönheimo 1928, 72. RKA.
- 84 Vasun lastenkodin toimintakertomus vuodelta 1925. Johtokunnan pöytäkirja 6.3.1926, Lastenkoti, RKA.
- 85 Vasun lastenkodin johtokunta 7.7.1920; 23.7.1920. Lastenkoti, RKA.
- 86 Kaarninen 2008, 124.
- 87 Luettelo sekä omaan että sijaiskoteihin sijoitetuista sotaorvoista tammi-lokakuulta 1921. Ruoveden kunta, STM, KA.
- 88 Mainelakeus 1923, 103–104. RKA.
- 89 ”Sotaorpokysymyksiä V”, *Huoltaja* 8/1920, 90–91.
- 90 ”Sotaorpokysymyksiä VI”, *Huoltaja* 9/1920, 100–101.
- 91 Tiedossa ei ole kuinka paljon näitä sopimuksia ylipäätään laadittiin koko maassa, Satka 1994, 277.
- 92 Keskinen erosi tehtävästään joulukuussa 1920 pyrittyään turhaan saamaan korjausta palkkaukseensa tai vähentämään työmääräänsä. Hän siirtyi kunnankirjuriksi kotipitäjäänsä Jämsään, Vesanen & Kontio 1994, 379, 395.
- 93 Keskinen sosiaalihuolituksen tilasto-osastolle 24.10.1919, 17.11.1919. Sosiaalilautakunta, Kirjeiden toisteet, RKA.
- 94 Alleiviivaus Keskinen. Keskinen sosiaalihuolituksen tilasto-osastolle 13.2.1920. RKA.
- 95 Köyhäinhoitohallitus 8.5.1920, 4.9.1920. Sosiaalilautakunta, RKA.
- 96 Satka 1994, 273–276.
- 97 Mainelakeus 1923, 103–104. RKA.
- 98 Sotaorpojen perhehuollon tarkastuskirja (1921–1928). Ruovesi, STM, KA.
- 99 Alapuro 2010, 155.
- 100 Mäkelä 2003, 122.
- 101 Heiska 2000, 2; Väyrynen 2006, 34–35, 39.

- 102 Heiska 2000, 10–11. Heiska pitää lukumäärää poikkeuksellisen suurena, sillä hän vertaa lukua muihin ”huomattavan suuren” punaorpomäärän kuntiin kuten Karinaisiin ja Haminaan, Heiska 2006, 207. Heiskan suurien lukujen (17–33) lähteenä on kuitenkin Tilasto lasten lukumäärästä 10 000 asukasta kohden, ei absoluuttinen lukumäärä. Tilaston otsikko on jo alkuperäislähteessä väärä, sillä siinä esimerkiksi Ruoveden orpojen määrä on 17, mikä tarkoittaisi kunnan väkilukuun (n.11 000) suhteutettuna orpojen määrää tuhatta asukasta kohden, Suomen sotaorvot 1919, 380.
- 103 ”Jämsän kunnan lastenkoti”, *Huoltaja* 11/1921, 77; Heiska 2000, 17–21.
- 104 Heiska 2000, 22–23.
- 105 Heiska 2000, 55–56.
- 106 Tikka 2006, 90–93.
- 107 Heiska 2000, 55–56.
- 108 Heiska 2000, 46, 74, 89; Rislakki 2007, 251.
- 109 Esimerkiksi Köyhäinhoitohallitus 5.3.1921. Sosiaalilautakunta, RKA.
- 110 Heiska 2000, 36–39.
- 111 Rislakki 2007, 251–252.
- 112 Lastenkodin rangaistuskirja 1921–. Lastenkodit, Jämsän kaupunginarkisto.
- 113 Hoppu 2009, 278–279.
- 114 Peltonen, Ulla-Maija 2012, 125–126.
- 115 43/820 Röykkee, Sylvi; 262/1160 Idman, Yrjö. Työväen Muistitietotoimikunta, Työväen Arkisto.
- 116 Rippikirjat 1914–1939. RSK.
- 117 Vasun lastenkodin nimikirja 1919–1927. Lastenkoti, RKA.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Arkistolähteet

- Jämsän kaupunginarkisto (JKA), Jämsä
Lastenkodit
Lastenkodin rangaistuskirja 1921–

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön huolto- ja väestöosaston köyhäinhuoltotoimiston arkisto (STM)

Kuntien ja yhdistysten sotaorpojen huollon valtionapua koskeva kirjeistö (1919–1929). Ruovesi 1919–1929

Sotaorpojen perhehuollon tarkastuskirja (1921–1928)

Vuoden 1918 aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea

Ruoveden kunnanarkisto (RKA), Ruovesi

Kunnanvaltuusto/Kunnanhallitus II

Historiikit

Ruoveden kunnan 20-vuotisjulkaisu 1908–1928

Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1916–1918

Lastenkoti

Pohtion poikakodin johtokunnan pöytäkirjat 1918–1920

Vasun lastenkodin johtokunnan pöytäkirjat 1920–1930

Väärinmajan lastenkodin nimikirja

Ruoveden kunnalliskertomus 1915–1919

Ruoveden kunnalliskertomukset vuosilta 1920–1924

Sosiaalilautakunta

1918 sotaorvot ja -lesket

Kirjeiden toistheet 1911–1952

Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1913–1919

Ruoveden seurakunta (RSK)

Rippikirjat 1900–1940

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Työväen muistitietotoimikunta (TMT) 43/820; 262/1160

Tilastolähteet

Suomen sotaorvot. Tilastollinen selonteko, *Sosiaalinen aikakauskirja* 2/1919.

Suomen sotaurmat 1914–1922. Vuosina 1914–1922 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>

Suomen tilastokeskuksen tietopalvelu. info@tilastokeskus.fi.

Korhonen Heli, sähköposti 6.5.2016.

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Vuoden 1918 arkisto

Terroritilasto/Ruovesi <https://yksa.darchive.fi/YKSA3/public/archive/TA/Resource.action?uri=https://yksa.mikkeli.amk.fi/resources/document/20140625-YAM100202-140369125653600&ref=results&prevSearch=1>

Painetut lähteet

- Keskinen, Ali: Ruoveden kunnalliskertomus vuodelta 1917. Ruoveden kunta, Tampere, 1918.
- Keskinen, Ali: Ruoveden kunnalliskertomus vuodelta 1918. Ruoveden kunta, Tampere, 1919.
- Keskinen, Ali: Ruoveden kunnalliskertomus vuodelta 1919. Ruoveden kunta, Tampere, 1920.
- Mainelakeus, Sulo: Ruoveden kunnan kunnalliskertomus vuodelta 1922. Ruoveden kunta, Tampere, 1923.
- Väinönheimo, Tilda: Yhteiskunnallinen huoltotoiminta. Huoltotoiminnan tarkoituksesta ja eri aikojen käsityskannoista asiassa. Ruoveden kunnanvaltuuston 20-vuotisjulkaisu. 1908–1928. Ruoveden kunta, 1928, 55–72.

Lehdet

Huoltaja

Suomen Sosiaalidemokraatti

Sosiaalinen aikakauskirja

Tutkimuskirjallisuus

- Aatsinki, Ulla (2007): Vasemmistolainen työväenliike ja vuosien 1917–1918 perintö. Teoksessa Ulla Aatsinki, Mika Lampi & Jarmo Peltola, *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II*. Tampere University Press, Tampere, 28–91.
- Alapuro, Risto (2010): Sosiologia, historia ja paikallishistoria. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen & Kari Teräs (toim.), *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Vastapaino, Tampere, 149–162.
- Haapala, Pertti (1989): *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Haapala, Pertti (1995): *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Kleio ja nyky-päivä, Pertti Haapala ja Painatuskeskus, Helsinki.

- Heimo, Anne (2011): Vuoden 1918 muistot Sammatissa ja historian yhteiskunnallinen rakentaminen. *Kasvatus ja Aika* 5 (3), 82–113.
- Heiska, Katja (2000): *Punaorvon integroiminen paikallisyhteisöön. Kansalais-sodassa punaisten puolella turvatomiksi jääneiden lasten sijoittaminen, huolto ja kasvatus Jämsässä vuosina 1918–1939*. Suomen historian Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/12086>.
- Heiska, Katja (2006): Jämsän malliin. Teoksessa Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen Arkisto 124, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 203–228.
- Hentilä, Seppo (2018): *Pitkät varjot. Muistamisen historia ja politiikka*. Siltala, Helsinki.
- Hoppu, Tuomas (2005) (toim.): *Kotiseutumme Murole. Ruovesiläisen kylän ja sen asukkaiden vaiheita eränkävynnin ajoilta nykypäivään*. Muroleen kylät ry., Ruovesi.
- Hoppu, Tuomas (2009): Maalaiskylän sota. Teoksessa Tuomas Hoppu & Pertti Haapala (toim.), *Sisällissodan pikkujättiläinen*. WSOY, Helsinki, 270–279.
- Kaarninen, Mervi (2008): *Punaorvot 1918*. Minerva Kustannus Oy, Helsinki.
- Kauppi, Matti (1991): *Vuoden 1918 sotaorpojen huolto ja kasvatus*. Suomen historian Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston historiatieteen laitos, Helsinki 1991.
- Kytölinna, Marjaana (2008): *Aatteen voimalla – Punaorpojen ja -leskien avustaminen Tampereella 1918–1925 ja työväenjärjestöjen osallistuminen avustustyöhön*. Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto. <http://epublications.uef.fi/search2012.php/Kytölinna>.
- Lintunen, Tiina (2015): *Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemät elämänvaiheet*. Turun yliopiston julkaisuja, C:142, Turku.
- Lintunen, Tiina (2017): *Punaisten naisten tiet*. Otava, Helsinki.
- Mäkelä, Päivi (2003): Vertailu – jokapäiväistä vaan ei tuttua. *Historiallinen aikakauskirja* 101 (1), 113–125.
- Ollila, Anne (2003): Kulttuurihistorian houkutus. *Historiallinen aikakauskirja* 101 (1), 42–52.
- Ollila, Anne (2010): *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. Historiallinen arkisto 132, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Orasuo, Pilvi (2014): ”Sillä rahalla ei voi tulla toimeen jos ois kuinka hyvä laskupää.” *Punaorpojen avustaminen Kuopiossa 1918–1933*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/44601>.
- Peltonen, Matti (2006): Mikrohistorian lajit. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus*.

- Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 147–171.
- Peltonen, Matti (2010): Voisiko paikallishistorian käsittää toisin? Teoksessa Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen & Kari Teräs (toim.), *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Vastapaino, Tampere, 129–147.
- Peltonen, Ulla-Maija (2012): Hauras hyvyys ja anteeksianto sodan muistoissa. Teoksessa Jan Löffström (toim.), *Voiko historiaa hyvittää?* Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki, 118–135.
- Rasila, Viljo (1968): *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Tammi, Helsinki.
- Rislakki, Jukka (2007): *Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta Jämsässä 1918*. Uudistettu ja laajennettu laitos. Ajatus Kirjat, Gummerus Kustannus Oy, Helsinki.
- Satka, Mirja (1994): Sosiaalinen työ. Peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 261–339.
- Systä, Petteri (2012): *Pelko, viha ja inhimillisuus – ruoveteläisten kohtalot osana Suomen sisällissotaa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. <https://tampub.uta.fi/handle/10024/84117>.
- Tervonen, Ilkka (2010): Tutkimus, media ja alkulähteet – Lukijan aikamatka synnyinpitäjiinsä vuonna 1918. Teoksessa Pekka Ahtiainen, Jukka Tervonen & Kari Teräs (toim.), *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*. Vastapaino, Tampere, 231–263.
- Tikka, Marko (2006): *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tuulasvaara, Jaakko (1965): *Ruoveden kunta 1865–1965*. Ruoveden kunta, Ruovesi.
- Urponen, Kyösti (1994): Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki, 163–260.
- Vehkalahti, Kaisa: Arkistojen avoimuus ja tutkimuseettiset haasteet arkaluontoisten viranomaisaineistojen tutkimuksessa. Tutkimusaineistojen jatkokäyttö ja tietosuoja-seminaari 21.11.2013. http://www.helsinki.fi/oikeustiede/tutkimus_ja_julkaisut/tapahtumat/tutkimusaineistojen_jatkokaytto_ja_tietosuoja.html. Luettu 15.2.2016.
- Vesanen, Pentti & Kontio, Kimmo (1994): *Ruoveden historia 1865–1939. Vanhan Ruoveden historia III:71*. Ruoveden kunta, Ruovesi.
- Väyrynen, Tarja (2006): Valtioiden sisäiset konfliktit ja rauhaanpalamisen ongelmat. Rauhantutkimuksen teoreettiset ja eettiset lähtökohdat. Teoksessa

Petri Karonen & Kerttu Tarjamo (toim.), *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen Arkisto 124, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki, 25–48.

Wardi, Eva (2011): Nationalismin etiikka Suomessa. Punaorpojen kasvattajien valkoisen normin saksalaiset aatehistorialliset juuret 1918. Teoksessa *Työväentutkimus. Vuosikirja 2011*. Työväenperinne – Arbetartradition ry., Helsinki, 31–43. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/155093/TT_2011.pdf

Warsell, Anna (2016): *”Isä kuollut kapinassa”*. *Ruoveden punaorpohuolto ja sodan muisteltu lapsuus vuosina 1918–1924*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/50432/URN_NBN_fi_jyu-201606183204.pdf.

